

Máté Adél

Az ember politikai és/vagy magánéleti szabadsága

„Vagy a természet, vagy a társadalmi intézmények ellen vagyunk kénytelenek harcolni, s így választanunk kell, hogy embert akarunk-e formálni vagy polgárt, mert nem tehetjük egyszerre mind a kettőt” – írja Rousseau az *Emil, avagy a nevelésről* című könyvében. A *társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei* írójának a fenti idézet hatja át. Éppen ezért, amikor megfogalmazza a *társadalmi szerződéssel* kapcsolatos gondolatait, egy olyan embertípust ír le, mint e szerződés alanya, aki elsősorban és majdnem kizárólagosan a társadalmi szerződésbe való belépésekor polgárrá változik, és megszűnik magánemberként létezni. Tanulmányom során Rousseau polgárídeáljának és a direkt demokrácia ideáljának értelmezését kísérem meg, valamint bemutatom Benjamin Constant Rousseau-kritikáját, aki rámutatott azokra a problémákra, melyeket Rousseau ideális demokráciája és polgárképzete felvet.

A *társadalmi szerződésről* szerzője szerint az igazi társadalmi rendszernek az emberek természeti állapotát kell leképeznie a politikára, s amennyiben az emberek természeti állapotukban szabadok, és ebben a minőségükben *egyenlők*, akkor az egyetlen elfogadott államrend a köztársaság lehet, ahol nem egy uralkodó kormányozza az embereket, hanem maga a nép, a nemzet uralkodik. Rousseau a korábbi szerződéselméletek megalkotóival ellentétben nem a természeti törvényekből, nem az ember természetes szociabilitásából vezeti le a társadalmi rend szent jogait, hanem a konvencióból: „a társadalmi rend szent jog, minden más jognak az alapja. Mindazonáltal ez a jog nem a természettől származik, tehát megállapodásokon alapul.”¹

A megállapodás által létrejött társadalmi szerződés során az egyén kilépve a természeti állapot premorális és prehumán, azaz erkölcsi és ember előtti állapotából szerződésre lép az embertársaival, mely által „mindegyikünk alárendeli a személyét és teljes erejét a közakarat legfelsőbb hatóságának és minden egyes tagot az összesség elválaszthatatlan részének tekintünk”.² Bár az ember szabadnak születik, a társadalmi szerződés révén feladja ezt a szabadságát, és „alárendeli személyét” a „közakaratnak”, vagyis a nép egyik tagjává válik. A Rousseau-i szabadságfogalom eltér a Locke-i liberalizmus szabadságfogalmától. Ez utóbbi szabadságkonceptió, melyet Isaiah Berlin *A szabadság két fogalmáról* (1958) című alapművében a „negatív”, vagyis a valamitől való szabadság eszméjeként határoz meg, az egyes embernek a közösségi kötelezettségtől, az állampolgárnak a politikai államtól való szabadságát, függetlenségét jelenti. Nem mást jelent, mint annak megfogalmazását, hogy mi mindenbe nem szólhat bele a társadalom, az állam az egyén életvitelét illetően, a politika az egyén világnézetével kapcsolatosan. Ezzel szemben a Rousseau-i szabadságfogalom az I. Berlin által megfogalmazott „pozitív” szabadságot jelenti: a megalakítandó társadalmi test tagjaként a többi társult taggal való egyenjogúságot, a közösség érdekében történő közös cselekvésben való részvételt, a politikai

Máté Adél (1991) – filozófiatanár, Bod Péter Tanítóképző, Kézdivásárhely, mate_adel888@yahoo.com

¹ Jean-Jacques Rousseau: *A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei*. Bp. 1997. 14–15.

² Uo. 29.

participációt. Ez tehát nem jelentheti a közösség érdekével ellentétes érdekérvényesítés szabadságát, a közjával nem egyező, az egyén érdekeit szolgáló nézetek szabadságát, a közösségi élettől eltérő egyéni életformák elfogadását, mert a társadalmi szerződés megkötésekor az egyén feladta a magánérdekei és magánvéleménye korlátlan szabadságának természetes jogát, arra szerződött, hogy a szerződéssel létrehozott közösség kollektív jogainak egyenrangú részese legyen. Ha az egyén magánvéleménye ellenkező a közjót kifejező általános akarattal, akkor mint társult tagot a közérdek elsőbbségének tiszteletben tartására kell kötelezni, és már nem szabad.³ „A polgár minden törvényhez beleegyezését adja, még azokhoz is, amelyeket akarata ellenére fogadtak el, azokhoz is, amelyek büntetéssel sújtják, ha megszegni merészeli valamelyiket. [...] Ha tehát az enyémmel ellentétes vélemény győzedelmeskedik, ez semmi egyebet nem bizonyít, mint hogy tévedtem, s amit általános akaratnak véltem, valójában nem volt az. Ha az én magánvéleményem kerekedett volna felül, akkor valami más tettem volna, mint amit akartam, s éppen ebben az esetben nem lettem volna szabad.”⁴ Rousseau szabadságfogalma tehát nem az individuális érdekérvényesítés szabadságát, a negatív szabadságot jelenti, hanem a politikai közösségben való részvételt, a politikai participációt. „A társadalom minden egyes tagja minden jogával együtt beleolvad az összességbe” azért, hogy ezeket a jogokat a közösségtől és a közösség által megerősítve visszakapja.

Ezért írja Hannah Arendt, hogy alighogy az ember színre lépett, és tökéletesen felszabadult, tökéletesen különálló lényként, aki méltóságát magában hordja, és nem szorul semmiféle őt felölelő, szélesebb rendre, máris eltűnt, és a nép egy tagjává változott át.⁵ Rousseau gondolkodásában azonban nem létezhet olyan egyén, akinek magánérdekei is vannak, és ugyanakkor mint polgár részt vesz a közügyek intézésében is. Az egyén nem egyszerre politikai lény és ember is: „Az emberi nyomorúság oka az az ellentmondás, mely helyzetünk és vágyaink, kötelességeink és hajlamaink, a természet és a társadalmi intézmények között áll fenn. Tegyétek az embert egygé, és olyan boldoggá teszitek, amilyen csak lehet. Adjátok az embert teljes egészében az államnak, vagy hagyjátok meg egészen önmagának, mert ha megosztjátok szívét, szétörtitek.”⁶ A filozófus gondolkodásában a szerződés által az egyén polgárrá változik, az ember emberré válása csak a polgári állapottal valósul meg, ezáltal válik ösztönlényből (ami a szerződés előtt volt) morális lényé, korlátolt állatból korlátlan tökéletesedési képességű észlénnyé.⁷

Ahhoz, hogy az ember igazi közösségi lényé váljon, szükséges a közösségi Én kialakítása, amelyre *A társadalmi szerződésről* szövege alapján mindenkinek lehetősége van. A közösségi Én kialakításáért a törvényhozó a felelős, az ő feladata, hogy létrehozzon egy olyan közösséget, amelyben a közösségi érdek nem redukálható az egyéni önzések szeszélyeire, a politikai közösség célja nem előre jelezhető az individuumok egyéni hajlamainak, érdekeinek,

³ Ludassy Mária: *A társadalmi szerződés Rousseau életművében.* = J.-J. Rousseau: *A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei.* 9.

⁴ Rousseau: *i. m.* 71.

⁵ Lásd bővebben Demeter M. Attila: *Rousseau és a francia forradalom.* = Uő: *Ethnosz és démosz.* Kvár 2013. 317–331; 328–329.

⁶ Ludassy Mária: *Utószó.* = Jean-Jacques Rousseau: *Értekezések és filozófiai levelek.* Bp., 1978. 813–858; 845.

⁷ „A természeti állapotból a polgári állapotba tett átmenet alaposan megváltoztatja az embert, mert az igazságot teszi az ösztön helyébe, s a cselekedeteknek morális tartalma ad, aminek korábban híján voltak. Csak amikor a kötelesség hangja veszi át az érzékek ösztönzésének s a jog a testi vágyaknak szerepét, csak akkor kényszerül rá az ember, aki mindaddig egyedül önmagára volt tekintettel, hogy más elvek szerint cselekedjék, és mielőtt engedne hajlandóságainak, hallgassa meg az ésszerű tanácsát.” Rousseau: *i. m.* 22.

vágyainak alapján. „Aki van olyan bátor, hogy egy nép megszervezésére vállalkozik, annak elegendő tehetséget kell éreznie magában, hogy úgyszólván magát az emberi természetet is átalakítsa: az egyént, ezt az önmagában véve zárt és egyedülálló egészet egy nagyobb összesség részévé kell változtatnia, amelytől bizonyos értelemben létét és életét nyeri: módosítania kell, hogy megerősítse az ember alkatát, az egészre vonatkoztatott morális létezéssel kell felváltania a fizikai és független léteezést” – írja Rousseau.⁸ A törvényhozó tehát egy olyan morális szuper-egót kell létrehozson a közösség tagjaiban, amely által az egyének nem magánérdekeikkel foglalkoznak, hanem létezésük céljának eleget téve a közösségért léteznek, s ezáltal az individuum tökéletesen azonosul a közösséssel. Ugyancsak ez a célja az embernek Rousseau-nak a lengyel alkotmánytervezetről írt munkájában is, csak ott ehhez a célhoz más út vezet, ugyanis itt nem mindenki számára adott az a lehetőség, hogy a közösség tagja legyen, mivel itt a nemzeti érzés, a hagyományok, a történelmi szokások által lesz az emberből igazi polgár, ami feltételezi, hogy az ember beleszületett ebbe a tradícióba. A lengyelek esetében tehát a történelmi tradíciók tudatos megőrzése a közösségi Én kialakításának módszere: „Fent kell tartani vagy vissza kell állítani a régi szokásokat, és megfelelő új szokásokat kell bevezetni, melyek kizárólagosan lengyelek. Ezek a szokások, legyenek bár önmagukban véve közömbösek, vagy akár rosszak is, mindig azon előnnyel járnak, hogy a lengyelekben ébren tartják a szülőföld iránti szeretetet, és természetes viszolygást keltenek bennük az idegenekkel való keveredés iránt.”⁹

A gondolkodónak a lengyel kormányzatról írt művében kulcsfontosságú a polgár „megteremtése” szempontjából a hazafiasság és az ezzel járó erények. A hazája iránti szeretet teszi a lengyel embert igazi polgárrá, ezáltal válik lehetővé, hogy ne a magánérdekeit hajhássza, hanem mindenkor a közügyekben való részvételt tekintse erénynek, a közösség tagjai és a közösség egészén élete, érdeke teljesen megegyezik. A hazaszeretet, hazafiasság érzésének megteremtéséről így ír: „Egy gyermeknek, midőn kinyílnak a szemei, legelőször a hazát kell meglátnia, és egészen halála pillanatáig csak azt kell szem előtt tartania. Minden igazi köztársasági érzelmű embernek az anyatejjel együtt kell magába szívnia a hazaszeretetet, ami azt jelenti, hogy a törvények és a szabadság szeretetét. Ez a szeretet jelenti az egész létét, semmi mást nem lát, csak a hazát, csupán érte él, mihelyt egyedül marad, semmivé válik, mihelyt nincs hazája.”¹⁰ A nemzeti identitás révén az ember polgárrá lesz, mely által a polgár élete, céljai a közösség életével, érdekével egyeznek meg, a polgárnak semmi más vágya nincs, csak a közösség tagjaként munkálkodni, a közösség javát szolgálni: „Húszéves korára egy lengyelnek nem kell, hogy más embernek lennie, lengyelnek kell lennie.”¹¹ Rousseau mindkét művében hangsúlyozza ugyan a polgár felsőbbrendűségét az emberrel szemben, de mint látható, *A társadalmi szerződésről* szövegében a közösségi Énhez való csatlakozás mindenki számára nyitott, egyetlen feltétele, hogy az ember elfogadja a közösség törvényeit, a lengyel kormányzatról szóló írásban a közösségi Én kialakítása feltételezi az ember tradícióba való beleszületését.

A társadalmi szerződés által létrejött nép szuverén, tagjai részt vesznek a közösségi élet intézésében, magánérdekek nélkül vállalnak szerepet a közösségi érdekek rendezésében. Az

⁸ Uo. 40.

⁹ Ludassy Mária: *A nemzet kétféle fogalmáról*. = „Sem vele, sem nélküle”. *Változatok a szabadság témájára*. Bp., 1996. 39–51; 49.

¹⁰ Jean-Jacques Rousseau: *Elmélkedések a lengyel kormányzatról és tervezett reformjáról*. Ford. Ludassy Mária. Kézirat.

¹¹ Uo.

ember mint citoyen, állampolgár egyszerre a társadalmi szerződés szerzője és teremtője e társadalomnak, ugyanakkor teremtette az erkölcsi-politikai közösség törvényeinek. Ebben a békés közreműködésben csak akkor léphet fel működési zavar, ha az ember nem polgárként, hanem burzsoáként kezd viselkedni, egyéni érdekeit a köz érdekei, javai elé helyezi: „bármely egyének mint embernek a magánakarata ellentmondhat az általános akaratnak, amely mint polgárt illeti meg [...]. Magánérdeke esetleg egészen mást mond neki, mint a közérdek., mivel önmagában megáll és természetből fogva függetlenül létezik, ezért úgy tekinthet a közügyekkel kapcsolatos kötelezettségeire mint ellenszolgáltatás nélküli hozzájárulásra [...], az államot pedig, mivel az állam nem ember, merő agyszüleménynek tekintheti, s nyugodtan élvezheti a polgárok jogait anélkül, hogy az alattvalói kötelességeinek eleget kívánna tenni: olyan igazságtalanság ez, mely ha elterjedt szokássá válnék, a politikai társadalom pusztulását okozná.”¹² A magánérdekeit a köz java elé helyező ember tehát bomlasztója lehet a polgári társadalomnak, az emberi önzés feltörése, az egyéni érdekek hajszolása a közösség végét jelentené.

Éppen ezért Rousseau elítéli a képviseleti rendszert, mert a szabadság rousseau-i fogalma a politikai hatalom közvetlen gyakorlásából áll, mely átruházhatatlan, képviselhetetlen. Ha az emberek már nem élnek eme szabadságukkal, lustákká, kihasználhatóvá válnak, a képviselőválasztás által elveszítik szabadságukat. Mihelyt a nép már nem önmaga intézi ügyeit, hanem képviselők által kívánja a köz érdekeit irányítani, kezelni, elveszíti szuverenitását. „Attól a pillanattól fogva, hogy a polgárok már elsősorban nem a köz szolgálatával törődnek, és szívesebben szolgálnak erszényükkel, mint a személyükkel, az állam az összeomlás határán van. Hadba kell vonulni? Zsoldos csapatokat bérelnek és otthon maradnak. A tanácsba kell menni? Küldötteket neveznek kis és otthon maradnak. Lustaságukkal és pénzüikkel végül elérik, hogy lesznek katonáik, de azok leigázzák, és képviselőik, de azok áruba bocsájtják a hont.”¹³ Mivel a népszuverenitás értelmében maga a közösség tagjai gyakorolják a hatalmat, a parlamentáris képviseleti rendszer veszélyt jelent a demokráciára. Ha a nép képviselőket választ, a pillanatnyi választás után már nem élvezheti szabadságát: „Az angol nép szabadnak hiszi magát, de alaposan téved, mert csak addig szabad, amíg törvényesen megválasztja a parlament tagjait: mihelyt lezajlott a választás, a nép rabszolga, senki és semmi. Oly rosszul él szabadságának röpké pillanatával, hogy meg is érdemli, ha elveszti szabadságát” – írja Rousseau az angol parlamentről szóló kritikájában.¹⁴

A szabadság és közösség szorosan összefügg a rousseau-i rendszerben. Az összegyűlt emberek vezetik a társadalmat, alkotnak törvényeket. Minden törvény és egyáltalán a hatalom minden intézkedése csak akkor törvényes, ha a közösség jóváhagyta, az emberek szabadságuk birtokában a közösség tagjaként működnek: „Minden törvény semmis, ha a nép személyesen nem hagyja jóvá, az ilyen törvény nem törvény.”¹⁵ A társadalmi szerződés által az ember elveszíti természetes szabadságát, de ez a szabadság a prehumánus, a premorális ember szabadsága, a természetes, veleszületett szabadsága pusztán fizikai függetlenség. A társadalmi szerződés utáni törvényeknek való engedelmeskedés erkölcsi, politikai szabadsága jelenti az ember igazi szabadságát. A nép testületét semmi sem kötelezi az egyénekkal szemben, hiszen „a főhatalomnak, amely csak a részeit képező egységekből áll, nincs és nem lehet az egyes egyénekkal

¹² Rousseau: *A társadalmi szerződésről*. 22.

¹³ Uo. 64.

¹⁴ Uo. 65.

¹⁵ Uo.

ellentétes érdeke, ennél fogva az államhatalomnak az alattvalókkal szemben nincs szüksége biztosítékra, mert a testnek nem lehet szándékában saját tagjainak ártani; később látni fogjuk, hogy egyetlen egynek sem árthat. A főhatalom már léténél fogva az, aminek lennie kell.”¹⁶ Rousseau szerint tehát a szabadság rendszeréhez elegendő a népuralom kialakulása, létrehozása a társadalmi szerződés által, és abban bízni, hogy a nép, mint testület, nem kívánhat ártani saját tagjainak. A nép és majd Sieyès megfogalmazásában a nemzet nem árt tagjainak, az egyéneknek, csak a törvények tiszteletben tartására kötelezi őket, amely törvények a közakarat kifejeződései, és arra szolgálnak, hogy minden egyén természetes jogai és szabadsága ne sérüljön, és ha mégis sérülne, a sértést elkövető megfelelő büntetésben részesüljön.

Rousseau szabadságkonceptiója gyökeresen eltér a ma emberének szabadságától. Ahogy Ludassy Mária írja, „a poliszpolgár életformája, hitvilága, tevékenységi köre (inkább dicső katona, mint megvetett kereskedő) nem ismerte a pluralizmus romboló hatalmát. Homogén értékrendszer, minimális gazdasági különbségek és nullához közelítő vallási eltérések jellemezték.”¹⁷ A polisz és Rousseau társadalmának embere számára nem a kereskedelem és az ipar hajszolása jelentette a szabadságot, nem a magánélvezetek békés keresésébe rejtett a szabadság iránti vágyuk, hanem a közügyekben; a szabadtéri gyűléseken megnyilvánuló politikai szabadság lehetősége adta az ember igazi lényegét.

Benjamin Constant *A régiek és a modernek szabadsága* című munkájában élesen bírálja Rousseau szabadságkonceptióját és a népszuverenitással kapcsolatos gondolatait. A társadalmi szerződésbe lépve – mondja Rousseau – az egyének összes jogait a közösségre ruházzák át, feltételezve, hogy a közösség, a társadalom egésze nem árthat sem tagjai összességének, sem az egyéneknek, a testnek nem lehet szándékában saját tagjainak ártani. Rousseau feltételezte, hogy amikor az egyes ember a többivel egy közösségbe lép, ugyanolyan jogokat szerez a társulás többi tagja felett, mint amilyeneket ő maga átenged a közösségnek, ebből következően pedig nyeresége egyenértékű azzal, amit elveszített, de nagyobb erővel képes megvédeni azt, amiye van, tekintve, hogy ez a szabadság politikai jellegű: a jogok a hatalom gyakorlását, a közügyekben való részvételt jelentik. Csakhogy, mondja Constant, a hatalmat nem fogja mindenki gyakorolni, a mindenki nevében végrehajtott cselekedetek néhányuk rendelkezése alá esnek, ezért nem igaz, hogy a közösségben mindenkinek egyenlő feltételeket teremtünk, mert néhányan mindig hasznot húznak a többiek áldozataiból. A „nép nevében” létrejövő politikai hatalom ugyanolyan hatalomkoncentrációt eredményez, mint a királyi abszolutizmus. A népszuverenitás eszménye direkt demokratikus illúziókkal társulva veszedelmes hatalomkoncentrációhoz vezethet, melyben elveszik a szabadság, mert a nép nem követel garanciát annak a hatalomnak, melyet ő maga gyakorol, ezért a nép egésze szuverenitásának gondolata egy személy korlátlan szuverenitását vonhatja maga után: „A népszuverenitás elvont elismerése semmivel sem növeli az egyéni szabadságok összegét., és ha ennek a főhatalomnak olyan tág mozgásteret biztosítunk, amellyel nem szabad rendelkeznie, a szabadság elveszhet ezen érv ellenére, vagy éppen miatta. [...] Amikor azt állítjuk, hogy a népszuverenitás korlátlan, az emberi társadalomban túlságosan nagy hatalmat teremtünk és taszítunk ide-oda, amely bajt okoz, bárkinek a kezébe adjuk is.”¹⁸ Nemcsak egy uralkodó lehet zsarnok, de a néphatalom is ugyanolyan

¹⁶ Uo. 31.

¹⁷ Ludassy Mária: *Liberalizmus vs. demokrácia*. = Uő: *Felvilágosodástól elsötétítésig*. Bp. 2014. 17–30; 22.

¹⁸ Benjamin Constant: *A népszuverenitásról*. = Uő: *A régiek és a modernek szabadsága*. Bp. 1997. 75–84; 76.

önkényuralmat eredményezhet. „Rousseau nem ismerte fel ezt az igazságot – mondja Constant –, s tévedése miatt *A társadalmi szerződés*, amelyre oly gyakran hivatkoznak a szabadság szószólói, a zsarnokság minden fajtájának legrettenetesebb segédeszközévé vált.”¹⁹

A népszuverenitás nem lehet korlátlan, mert ha az lenne, könnyen zsarnokságot okozna, ezért terjedelmét az emberi jogok jelölik ki: ezek a jogok a hatalom korlátai, melyeket semmilyen hatalom nem léphet át. Nem foszthat meg a többség beleegyezése senkit, egyetlen embert sem természetes jogaitól, márpedig a népszuverenitás éppen erre ad lehetőséget. Nem lehet lemondani a gondolat és lelkiismeret szabadságáról, a jogi garanciákról, mert az összesség nevében éppúgy a közösségnek egy nagyon kis része uralkodik, mint az abszolutizmusban. Az emberi jogokat, amelyek az emberi méltóság egyetlen garanciáját jelentik, nem veheti el egyetlen embertől sem semmiféle hatalom – éppen ezért elidegeníthetetlenek ezek a jogok. „A polgárok olyan egyéni jogok birtokosai, melyek minden társadalmi vagy politikai hatalomtól függetlenek, és minden hatalom, mely ezeket a jogokat sérti, törvénytelenül válik. Ezek a polgári jogok: az egyén szabadsága, a vallásszabadság, a szólás-szabadság, beleértve a vélemény kifejtésének nyilvános jogát, a tulajdonjog és a védelem bármely önkénnyel szemben” – fogalmaz Constant.²⁰ A népszuverenitás sem korlátlan tehát, az emberi jogok szabják meg a határait.

Constant különbséget tesz az antikvitás embereinek szabadsága és a modern emberek szabadsága között. Míg az ókori népek számára a szabadság lényege a „kollektív hatalomban való tevékeny és állandó részvétel”-t jelentette, a modern ember szabadsága a „magánfüggetlenség” békés élvezetét jelenti.

Az ókori népek csak a „zoón politikón” szabadságát ismerték, a magánélet szabadsága számukra ismeretlen volt, hiszen magánéletük valamennyi cselekedetét szigorú ellenőrzésnek vetették alá, a hatalom a család legbizalmasabb ügyeibe is beleavatkozott.²¹ „Az ókoriak szabadsága abban állt, hogy közösen, de közvetlenül gyakorolták a főhatalom bizonyos vonatkozásait. [...] az ókoriak a kollektív szabadsággal összeegyeztethetőnek tekintették azt, hogy az egyént teljesen alávéssék a közösség hatalmának. [...] Így az ókorban az egyén, aki közügyekben szinte mindig szuverén, magánviszonylatában rabszolgá.”²² Ezzel szemben a modern társadalom polgára már nehezen tűri, ha más akarja megmondani neki, hogy miképpen gondolkozzon, mit higgyen, kit szeressen, magánviszonylatban már szabad kíván lenni, nem tűri, hogy az állam beleavatkozzon magánéletébe.

A modern államok a kereskedelem révén a polgárok olyan közösséget teremtik meg, amelyben a fogyasztás szabadsága minden magánszabadság modelljévé válik: a modernitás embere vallási, világnézeti, életformabeli javait éppoly szabadon választhatja meg, mint ahogy a materiális szükségletei kielégítésére szolgáló javakat. Mivel a modern államok nagyobb kiterjedésűek, mint az antikvitás államai, a modern ember személyes befolyása észrevehetetlen eleme a kormány irányítását meghatározó társadalmi akaratsnak, ugyanakkor a kereskedelem által az emberek sokkal inkább a magánüzleteikben érdekeltek, mint az hatalomban való részvételben.²³ Az egyén elvesz a tömegben, ezért nem célja, hogy a hatalomban részt vegyen, sokkal inkább a függetlenségre, a szabadságra törekszik, a magánboldogulását keresi. Ezt tükrözi az is, ahogyan a modern ember viszonyul a

¹⁹ Uo. 77.

²⁰ Uo. 84.

²¹ Benjamin Constant: *A régiek és a modernek szabadságának összevetése*. = Uó: *A régiek és a modernek szabadsága*. 235–260; 240.

²² Uo.

²³ Uo. 244.

szabadság fogalmához. Manapság, mondja Constant, az 1800-as évek emberének a szabadság a következőt jelenti: „joga van hozzá, hogy csak a törvényeknek engedelmeskedjék, ne tartóztathassák le, ne börtönözthessék be, ne ölthessék meg, semmilyen módon ne bántalmazhassák egy vagy több személy önkényes akaratából. Hogy kinek-kinek jogában álljon elmondani véleményét, megválasztania és gyakorolnia mesterségét; élni, sőt visszaélni tulajdonával; engedély nélkül ide-oda utazni, anélkül, hogy számot adna indítékairól vagy cselekedeteiről. [...] Végül mindannyiunk számára azt jelenti, hogy jogunkban áll befolyást gyakorolni a kormányra, akár oly módon, hogy kinevezik valamennyi tisztviselőt vagy egy részüket, akár képviselvek, beadványok, kérvények által, melyeket a hatalom többé-kevésbé köteles figyelembe venni”.²⁴ A gondolkodó szerint „mi már nem élvezhetjük az ókoriak szabadságát, melynek lényege a kollektív hatalomban való tevékeny és állandó részvétel volt. A mi szabadságunknak a magánfüggetlenség békés élvezetében kell állnia.”²⁵ A modernitás tehát másféle szabadságot nyújt számunkra és másféle arányokkal számol: „Az ókoriak ugyanis, amikor az egyéni függetlenséget feláldozták a politikai jogokért, a kevesebbet áldozták fel a többért, de mi, ha hasonló áldozatokat hoznánk, a többet adnánk oda a kevesebbéért.”²⁶ Ez a szabadságforma különbözik Rousseau szabadságkoncepciójától, mely az egyén feláldozását követelte a köz érdekében. Ez utóbbi a szabadság egységes államvallást, egységes állami nevelést követel, tehát mindannak az ellentétét, amit a modern szabadság jelent: „a polgárokat a nemzet szuverenitása érdekében el kell nyomni, az egyénnek rabszolgának kell lenni avégett, hogy a nép szabad legyen” – írja Constant Rousseau nézeteit kritizálva.²⁷

Constant a képviseleti rendszerben látja a jobb kormányzati forma lehetőségét, mely által a modern ember mind a kétféle szabadságát élvezheti. Maga is tudja, hogy ha az emberek csak a magánügyeikkel vannak elfoglalva, a nép képviselői könnyen átvehetik a hatalmat, és zsarnokság jöhet létre, ezért a politikai szabadságot is éppolyan fontosnak tartja, mint a magánéleti szabadságot. A modern szabadság veszélye – amit majd Tocqueville *Az amerikai demokrácia* című munkájában individualizmusnak nevez – nem más, mint az ember egyéni függetlenségében való elmerülése, az az állapot, melyben az ember inkább a magánévezetekkel foglalkozik, mintsem hogy a közügyekkel törődjön. A politikai szabadság az ember nemesebb része, éppen ezért is nem szabad háttérbe szorítani a magánélet szabadsága által, amellet, hogy ez a garanciája annak, hogy ne a hatalom letéteményesei mondják meg az emberek számára a boldogság titkát, önkényuralmat hozva létre: „A politikai szabadság, midőn kivétel nélkül minden polgár legszentebb érdekeinek vizsgálatára ösztönöz, csiszolja elméjüket, gondolataikat nemesebbé teszi, olyan szellemi egyenlőséget teremt közöttük, mely dicsőségére válik egy népnek és hatalmassá emeli.”²⁸ A politikai szabadság az ember nemesebb része, ezért az intézmények feladata, hogy emlékeztessék az embereket eme jobbik énjük felsőbbrendűségére és használatára: az intézményeknek „ösztönözniük kell a polgárokat, hogy döntéseikkel és szavazatukkal vegyenek részt a hatalom gyakorlásában, biztosítaniuk kell számukra az ellenőrzés és felügyelet jogát, mely véleményük hangoztatása által érvényesül, s minekutána ezekkel a gyakorlatokkal alkalmassá tették őket e magasztos feladatokra, egyszerre kell felkelteniük bennük a vágyat és megadniuk a lehetőséget arra, hogy be is tudják teljesíteni.”²⁹

²⁴ Uo. 239.

²⁵ Uo. 246.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. 250.

²⁸ Uo. 259.

²⁹ Uo. 260.

Constant *A sajtószabadságról* és *A vallásszabadságról* írt esszéi a 18–19. századi liberalizmus elveinek fontos alapjai. Ezek a szabadságjogok a szabadságnak azt a területét fogják át, amelyet Isaiah Berlin a negatív szabadság fogalmkörébe sorol. E jogok a szabadságnak azokat a szakrális határait jelölik ki, amelyeket nem sérthet meg a hatalom kiterjesztése, amelyeken belül az állam korlátozó vagy bármilyen más jellegű beavatkozása nem terjedhet ki jogsérelem nélkül. A sajtó, a szólásszabadság bármilyen hatalmi korlátozása az önkény eszköze, melynek egyetlen célja az önkényuralom védelme. Mivel a vallás lényege a vallási érzület, mely annyiféle, ahány vallásos érzületű ember van, a hitet megparancsolni vagy betiltani egyaránt lehetetlen. Azonban megjelennek a pozitív szabadság elemei is, a valamire való szabadság: itt az állam szerepe nem a be nem avatkozás biztosítása, hanem az alapjogokat kell biztosítani. Ezek olyan jogok, amelyeket az egyén nem gyakorolhat egyedül, egymagában, hanem szüksége van az embertársaira is.

Rousseau gondolkodásában az ember szabadságát a politikai szabadság jelentette: a társadalmi szerződés előtt az ember szabadsága csupán fizikai szabadság, de nem jelent semmit, az igazi szabadságot a szerződés után létrejött közösség tagjaként kialakuló erkölcsi, politikai szabadság jelenti. A szerződés által kialakult nép tagjai együtt gyakorolják a hatalmat, minden ember részt vesz a közügyek intézésében. Az egyének egyesüléséből álló politikai közösség a hatalmat maga gyakorolja. Működési zavar csak akkor léphet fel, ha az emberekben felülkerekedik az önzés, a magánérdek hajszolása, és már nem törődnek a közügyekkel. Éppen ezért Rousseau szerint elítélendő a képviselői rendszer, mert ha a polgárok elsősorban már nem a köz szolgálatával törődnek, az „erszényükkel” és nem a személyükkel szolgálnak, és többé már nem az erényekkel foglalkoznak, hanem a pénzügyekkel, akkor elveszítik szabadságukat. Constant már nem ezen a véleményen van, ő a szabadságnak egy más koncepcióját vázolja föl, mely szabadság lényege a függetlenség élvezetét jelenti. Arra is rámutat, hogy a népszuverenitás éppolyan veszélyes tud lenni, mint egyetlen személy zsarnoki uralma, ezért olyan korlátokat kell kijelölni a hatalom számára, melyeket semmilyen körülmények között nem léphet át, legyen az néphatalom vagy képviselői hatalom. Ezek a korlátok az egyéni jogok, melyek által az ember védve van a hatalomtól, és magánélete békés élvezésével lehet elfoglalva. Ám ez nem jelenti azt, hogy a hatalomban nem vesz részt; politikai szabadságáról nem mondhat le, mert ellenkező esetben önkényuralom jöhet létre, mely eltíporja az emberek szabadságát.

Mindazonáltal kétségek merülnek fel, ha arra gondolunk, hogy az ember a politikai szabadságot is ugyanolyan lelkesen élvezheti és gyakorolhatja, mint a magánéleti szabadságot. Fontos kérdés az utókor számára, hogy mivel lehet motiválni az embert, hogy az ne csak a saját ügyeivel, hanem a köz ügyeivel is foglalkozzon, még ha nem is mindig kellemes ez utóbbi a számára. Erre a kérdésre Tocqueville-nál is találunk egy eléggé elfogadható választ.

A Human's Political and/or Individual Freedom

Keywords: positive liberty, negative liberty, democracy, person, group members

Throughout my research I would like to show Rousseau's idea about the ideal Democratic and citizen lifestyle and Benjamin Constant Rousseau's criticism, who showed us those problems which are about Rousseau's idea about the ideal Democratic and citizen lifestyle.